

Міністерство освіти і науки України
Національний університет фізичного виховання і спорту України

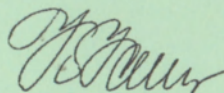
КОВАЛЕНКО НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК: 798.032.063 (477)

СПОРТСМЕН В УМОВАХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ТА
КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ СПОРТУ ВИЩИХ ДОСЯГНЕНЬ

24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання і спорту

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Національному університеті фізичного виховання і спорту України, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор **Платонов Володимир Миколайович**, Національний університет фізичного виховання і спорту України, професор кафедри історії та теорії олімпійського спорту

Офіційні опоненти:

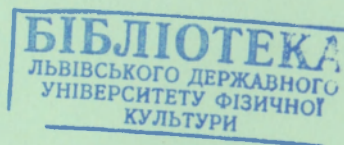
доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор **Дрюков Володимир Олексійович**, директор Державного науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту;

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор **Томенко Олександр Анатолійович**, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, інститут фізичної культури, завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури

Захист відбудеться 1 червня 2017 р. о 12:30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 у Національному університеті фізичного виховання і спорту України (03150, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету фізичного виховання і спорту України (03150, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

Автореферат розіслано 28 квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Воронова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Останнім часом серед фахівців сфери спорту вищих досягнень та олімпійської підготовки сформовано тверде переконання в тому, що реалізація спортсменом своїх природних задатків і досягнення найвищих результатів є не лише наслідком схильності до майстерності в конкретному виді спорту, добре спланованою і забезпеченою тренувальною та змагальною діяльністю, а й створенням навколо спортсмена атмосфери соціального і психологічного благополуччя, профілактикою факторів ризику, рішенням численних життєвих проблем, що виникають протягом спортивної кар'єри.

У сучасній системі спорту вищих досягнень, зокрема олімпійського, поряд зі спортсменами задіяно величезну кількість різних фахівців: чиновників різного рівня, менеджерів, тренерів, лікарів, масажистів і представників різних галузей науки (фізіологів, біохіміків, психологів, біомеханіків, дієтологів, фармакологів, економістів, юристів та ін.), технічних сфер, пов'язаних із підготовкою й експлуатацією спортивних споруд, спортивного інвентарю та обладнання тощо. Проте ніхто не заперечує, що центральною фігурою в сучасному спорті є спортсмен, тобто людина, майстерність якої створює дивовижне за красою, емоційною насиченістю і непередбачуваністю результатів захопливе видовище, що привертає увагу, приводить на трибуни і до екранів телевізорів величезну глядацьку аудиторію, котра значно перевищує, характерну для інших сфер людської діяльності (В. М. Платонов, С. І. Гуськов, 1994; С. Н. Бубка, 2013). Не менш важливою є виховна роль спортсменів, майстерність і досягнення яких залучають до спорту мільйони дітей, підлітків, юнаків і дівчат, формують у різних верств населення прагнення до фізичної досконалості, здорового способу життя (В. М. Платонов та ін., 2009; О. А. Томенко, 2012; С. Н. Бубка, 2013).

Проте роль, що відводиться спортсмену в системі олімпійського спорту, як свідчать спеціальні дослідження і численні випадки з практики спорту вищих досягнень, не вберігає його від безлічі проблем і неприємностей, які супроводжують багаторічну спортивну кар'єру і негативно впливають на психіку спортсмена, стан його здоров'я, психічне та емоційне благополуччя. За твердженням фахівців (В. М. Платонов, 2004, 2015; С. Н. Бубка, 2013; В. О. Дрюков, 2016) спортсмен у системі сучасного спорту є найменш захищеною і найбільш вразливою фігурою, яка перебуває в незрівнянно гіршому становищі порівняно з іншими фахівцями – представниками МОК, НОК, міжнародних і національних спортивних федерацій, спонсорами, медичними та науковими працівниками, тренерами і менеджерами (В. М. Платонов та ін., 2009).

У спортивній кар'єрі будь-якого спортсмена виникають труднощі у взаєминах із тренерами, батьками, друзями, товаришами по тренувальній групі і спортивній команді тощо, які не тільки можуть ускладнити і знизити ефективність підготовки та участі в змаганнях, а й привести до закінчення спортивної кар'єри.

Неадекватні тренувальні та змагальні навантаження, форсування процесу підготовки, нерациональний режим роботи і відпочинку, нерациональне харчування і багато інших чинників не тільки позначаються на якості підготовки, а й є серйозним ризиком для здоров'я спортсменів (В. О. Дрюков, 2016; Т. К. Єсентаєв, 2016).

На якість підготовки та змагальної діяльності впливає безліч факторів, пов'язаних із комерціалізацією і професіоналізацією спорту, взаємовідносинами з представниками засобів масової інформації, поєднанням занять спортом з навчанням і роботою, використанням фармакологічних засобів і застосуванням допінгу, переходом з однієї вікової і кваліфікаційної категорії в іншу, закінченням спортивної кар'єри та соціальною адаптацією до нових умов життя і діяльності.

Проблеми, які виникають у цих та інших сферах, вважали предметом особливої уваги фахівців спорту в останні десятиліття, багато в чому загострилися у зв'язку з різким зростанням конкуренції в сучасному спорті та збільшенням тривалості спортивної кар'єри, яка у переважній більшості спортсменів знаходиться в межах 18–22 років, а в багатьох випадках може збільшуватися до 25–30 і більше років (В. М. Платонов, 2013). Протягом такого тривалого періоду спортсмен змушений витратити дуже великий обсяг часу на тренувальну і змагальну діяльність і переносити величезні фізичні навантаження. Перші 8–12 років спортивної кар'єри, від початку занять спортом (зазвичай у 7–12 років) до виходу на рівень вищих досягнень у 18–22-річному віці, як правило, вимагають близько 10 000 годин, що можна порівняти з часом, який відводився на навчання в середній школі. У наступні роки спортивної кар'єри на заняття спортом і супутні заходи можуть щодня витрачатися до 6–8 годин, формуючи для спортсменів принципово інший спосіб життя, порівняно з однолітками (І. В. Большакова, 2014). Труднощі, проблеми, фактори ризику, здатні негативно позначитися на ефективності тренувальної та змагальної діяльності, здоров'ї, професійних перспективах, місці у соціальному житті тощо, привертають увагу фахівців, що відображається у спеціальній літературі (В. М. Платонов, 2015; В. О. Дрюков, 2016; Т. К. Єсєнтаєв, 2016). Проте, наведені відомості фрагментарні і не систематизовані, велика частина матеріалу, що стосується спорту 1950–1970-х років, не враховує радикальних змін, що відбулися в останні роки в спорті вищих досягнень, особливо олімпійському. У зв'язку з цим вивчення проблем і чинників ризику, з якими стикаються спортсмени на різних етапах спортивної кар'єри, розробка шляхів їх подолання, рекомендації до систематизації способу життя атлетів, що забезпечує оптимальне поєднання занять спортом з іншими складовими (освітою, сімейними стосунками, культурними потребами тощо) являє безперечно актуальність.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дослідження виконано відповідно до «Зведеного плану науково-дослідної роботи в сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр.» Міністерства науки і освіти України за темою 1.9 «Історичні умови та соціальні наслідки участі українських спортсменів в Олімпійських іграх» (№ державної реєстрації 0113U004010) та «Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2016–2020 рр.» за темою 2.38 «Сучасні системи розвитку спорту вищих досягнень, стратегія розвитку спорту та олімпійської підготовки спортсменів України на найближчу і віддалену перспективу» (№ державної реєстрації 0116U007019). Роль автора як співвиконавця теми полягає у всебічному вивченні ролі і місця спортсменів у спорті вищих досягнень в умовах професіоналізації і комерціалізації олімпійського спорту, факторів зовнішнього і внутрішнього

середовища, які впливають на тривалість і успішність спортивної кар'єри, проблем, пов'язаних з отриманням освіти і майбутньої професії, а також адаптації спортсменів вищої кваліфікації до постспортивного життя.

Мета дослідження – вивчення способу життя спортсменів вищої кваліфікації в умовах професіоналізації і комерціалізації спорту вищих досягнень, проблем, небезпек і факторів ризику, здатних негативно позначитися на ефективності тренувальної і змагальної діяльності, способі життя та здоров'ї спортсмена, його освіти, культурному розвитку, життєвих перспективах, соціальній і професійній адаптації.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати роль і місце спортсмена в сучасному спорті та соціальному житті і розглянути особливості його спортивної діяльності.
2. Всебічно вивчити сукупність проблем і чинників ризику, з якими стикаються спортсмени протягом спортивної кар'єри і після її закінчення.
3. Здійснити аналіз проблем і чинників ризику, що впливають на ефективність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів і знаходяться власне у сфері спорту.
4. Здійснити аналіз проблем і чинників ризику, що впливають на кар'єру спортсменів і знаходяться у зовнішньому середовищі відносно тренувальної і змагальної діяльності.
5. Вивчити проблему адаптації спортсмена після завершення спортивної кар'єри до нових умов життя і професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – місце і спосіб життя спортсмена в умовах професіоналізації і комерціалізації спорту вищих досягнень.

Предмет дослідження – проблеми, труднощі, фактори ризику, пов'язані з заняттям спортом, що впливають на ефективність тренувальної та змагальної діяльності, трудове і соціальне життя спортсмена.

Методи дослідження. Використовувався діалектичний метод пізнання як загальнонауковий метод, який визначав методологію досліджень. Для досягнення мети роботи та вирішення її конкретних завдань було застосовано вивчення й аналіз біографічної і автобіографічної, науково-методичної літератури в галузі спорту вищих досягнень, анкетне опитування, біографічний, ретроспективний та порівняльно-історичний метод, системний аналіз.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні ролі та місця спортсмена в сучасному спорті вищих досягнень в умовах професіоналізації і комерціалізації, вивченні та аналізі проблем, труднощів і факторів ризику, які супроводжують його професійну спортивну діяльність, обмежуючи життєві перспективи та ускладнюючи соціальне життя і трудову діяльність після завершення спортивної кар'єри.

У результаті проведених досліджень:

- уперше піддано всебічному вивченню роль і місце спортсмена в сучасному спорті вищих досягнень, численні труднощі і фактори ризику, які обмежують ефективність тренувальної та змагальної діяльності, ускладнюючи спосіб життя і життєві перспективи, соціальну адаптацію та трудову діяльність після завершення спортивної кар'єри;

- уперше представлено у вигляді цілісної системи сукупність проблем і чинників ризику, з якими стикаються спортсмени безпосередньо у сфері спорту вищих досягнень: стосунки з тренерами та спортивними чиновниками різного рівня, нерационально побудовані підготовка і змагальна діяльність, травми і захворювання, труднощі поєднання занять спортом з освітою, культурним і громадським життям, сімейні стосунки, використання речовин і методів, віднесених до допінгу тощо;

- уперше представлено у вигляді цілісної системи сукупність проблем і чинників ризику, з якими стикаються спортсмен поза сферою спорту вищих досягнень: незадоволеність життєво-побутовими умовами, фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням; проблеми, які породжуються політизацією спорту, проявами расизму, тероризму, військовими конфліктами, надлишковою комерціалізацією спорту й експлуатацією спортсменів, залежністю від менеджерів і організаторів змагань, недобросовісністю і тенденційністю засобів масової інформації, соціальною та професійною адаптацією після завершення спортивної кар'єри тощо;

- уперше показана роль Комісії з антуражу атлетів Міжнародного олімпійського комітету та значно розширено поняття «оточуюче середовище»;

- доповнено дані про різноманітні фактори, що впливають на спортсменів, мають динамічний характер і залежать як від історичного етапу розвитку спорту вищих досягнень, так і від ставлення держави до розвитку спорту і досягнень на світовій та олімпійській аренах, фінансових, матеріально-технічних, організаційних можливостей системи спорту вищих досягнень;

- після всебічного аналізу розширено знання про проблематику, пов'язану з різким зростанням в останні роки тривалості спортивної кар'єри, яка часто досягає 20–30 і більше років, формуванням у спортсменів спортивної ідентичності, її розмиванням і втратою після завершення спортивної кар'єри, труднощами переходу до постспортивного життя;

- уперше встановлено, що перехід спортсменів високого класу до постспортивного життя і трудової діяльності на сьогодні перетворився в одну з гострих соціальних проблем, вирішення якої залежить від усвідомлення її наявності та реалізації сукупності превентивних заходів протягом спортивної кар'єри;

- уперше вивчено питання поєднання спортивної кар'єри з отриманням освіти і підготовкою до трудової діяльності після завершення занять спортом; показано, що найбільш раціональною виявляється орієнтація спортсменів на отримання освіти та трудову діяльність у сфері спорту і фізичного виховання, де сьогодні існує широкий перелік спеціальностей.

Практична значущість дисертаційного дослідження полягає у всебічному аналізі місця і ролі спортсменів вищої кваліфікації в сучасній системі спорту вищих досягнень, вивченні численних проблем і труднощів, які супроводжують спортсмена в процесі тренувальної та змагальної діяльності, впливають на його спосіб життя й ускладнюють процес соціальної адаптації та переходу до трудової діяльності після завершення спортивної кар'єри.

Результати наукового дослідження впроваджено у практику діяльності Міністерства молоді та спорту України, Національного олімпійського комітету

України, Олімпійської академії України, Міжнародного центру олімпійських досліджень та олімпійської освіти, державного підприємства «ОНСЦ Конча-Заспа», Федерації стрільби України, Луганського обласного відділення НОК України, про що свідчать відповідні акти.

Апробація результатів дисертації. Апробація матеріалів дослідження відбулася на VIII Міжнародній науковій конференції «Молодь та олімпійський рух» (Київ, 2015), Всеукраїнському семінарі для тренерів вищої кваліфікації «Періодизація і зміст процесу підготовки за рік до Олімпійських ігор» (Київ, 2015), Всеукраїнському семінарі для тренерів вищої кваліфікації «Система підготовки спортсменів до Олімпійських ігор: спортивно-педагогічні та медичні аспекти» (Київ, 2015), щорічних науково-методичних конференціях кафедри історії та теорії олімпійського спорту (Київ, 2013–2016), засіданнях виконкому Національного олімпійського комітету України.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано п'ять наукових статей у фахових виданнях України, включених до наукометричних баз даних, та дві праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційну роботу викладено на 147 сторінках основного тексту, вона складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаної літератури (185 джерел, з них 79 іноземних авторів) та додатків; ілюстрована однією таблицею.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми; вказано зв'язок з науковими планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичну значущість роботи; а також представлено інформацію про апробацію результатів і публікації за темою дисертаційної роботи.

У першому розділі дисертації «**Роль та місце спортсменів у спорті вищих досягнень, включаючи олімпійський спорт**» розглянуто сучасний олімпійський спорт як сферу діяльності та місце і роль спортсмена у ньому. Проаналізовано фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на спортсмена і на процес тренувальної та змагальної діяльності.

Зазначено, що в сучасних умовах професіоналізації та комерціалізації спорту вищих досягнень, у тому числі й олімпійського, відбувається виділення професії «спортсмен» в окремий вид професійної діяльності (С. Н. Бубка, 2013), оскільки спортсмени перейшли від 3–5 до 10–12 годин та більше занять на тиждень (В. М. Платонов, 2013; І. В. Большакова, 2014), що становить понад 1200–1500 годин на рік. Крім того, тривалість спортивної кар'єри значно збільшується і у деяких видах спорту досягає 20–25 років виступів на рівні вищих досягнень.

У зв'язку з постійним розширенням оточення спортсмена (тренери, спортивні психологи, менеджери, медики, фізіологи, фармацевти та ін.), а також організацій, які тим чи іншим чином зацікавлені у розвитку спорту (державні установи, навчальні заклади, виробники спортивних товарів, засоби масової інформації,

керівництво спортклубів і спортивних команд тощо), постало питання створення Комісії з антуражу атлетів МОК, завданнями якої є регулювання взаємовідносин спортсменів з менеджерами, агентами, тренерами, медичним персоналом, вченими, спортивними організаціями, спонсорами, юристами і найближчим оточенням, включаючи членів сім'ї (С. Н. Бубка, 2013).

Розглянуто роль освіти у житті спортсменів та труднощі, що виникають при поєднанні спортивної кар'єри з навчанням (P. De Knop et al., 1999; N. B. Stambulova et al., 2007; та ін.). Виявлено, що у науковій літературі не приділяється достатньо уваги аналізу ролі профілю освіти у вищому навчальному закладі та сфери трудової діяльності після завершення спортивної кар'єри (P. De Knop et al., 1999; Y. Stephan et al., 2003; P. Wyllemap, 2008; A. Reints, P. Wyllemap, 2013; та ін.).

У другому розділі дисертації «**Методи та організація досліджень**» представлено методи дослідження відповідно до об'єкта, предмета, мети та завдань роботи, обґрунтовано доцільність їх використання.

До методів дослідження, які було використано, належать вивчення науково-методичної літератури, діалектичний метод пізнання, біографічний, ретроспективний, порівняльно-історичний метод та системний аналіз. Провідне місце займали вивчення та аналіз біографічної та автобіографічної літератури для визначення проблем та труднощів, які в різні періоди розвитку олімпійського спорту виникали у житті та професійній діяльності спортсменів вищої кваліфікації. З метою уточнення проблем спортсменів у сучасному спорті вищих досягнень було проведено анкетне опитування серед чемпіонів і призерів Олімпійських та Паралімпійських ігор, переможців та призерів чемпіонатів світу, Європи, України.

Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження включало ряд послідовних, відносно самостійних, логічно взаємопов'язаних етапів.

На першому етапі на основі вивчення літературних джерел, статистичного матеріалу, законодавчих і нормативних актів, опитування експертів було проаналізовано роль та місце спортсменів у спорті вищих досягнень, включаючи олімпійський спорт, історичні передумови та сучасні підходи до організації сприятливого оточуючого середовища спортсмена високого класу, також розглянуто діяльність і досвід Комісії з антуражу атлетів Міжнародного олімпійського комітету.

Другий етап включав проведення анкетного опитування групи спортсменів вищого класу з метою отримання інформації про їхнє спортивне життя, проблеми та труднощі, що виникають у спортивній, соціальній і професійній сферах. Також було проведено дослідження професійного шляху та особистих біографій понад ста відомих українських спортсменів різних років стосовно факторів оточуючого середовища, що впливали на ефективність їхньої підготовки та змагальної діяльності, аналізувались труднощі, які виникали на етапі отримання освіти, трудової діяльності та адаптації до постспортивного життя після завершення спортивної кар'єри.

На третьому етапі проводили обробку, аналіз та узагальнення даних, отриманих за допомогою анкетування. Було проаналізовано проблеми і фактори ризику, що впливають на ефективність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів.

Четвертий етап був присвячений вивченню питань поєднання спортивної кар'єри з отриманням освіти та підготовки до трудової діяльності після завершення

занять спортом; проаналізовано практичний досвід провідних спортсменів, які були орієнтовані на отримання освіти та трудову діяльність у галузі спорту та фізичного виховання, порівняно зі спортсменами, які обрали інший профіль спеціалізації. Також досліджувалися проблеми адаптації спортсмена до нових умов життя та професійної діяльності після завершення спортивної кар'єри.

П'ятий етап досліджень включав всебічний аналіз проблематики, пов'язаної з різким збільшенням в останні роки тривалості спортивної кар'єри, формуванням у спортсменів спортивної ідентичності, її розмиттям та втратою після завершення спортивної кар'єри, труднощами адаптації до постспортивного життя.

У третьому розділі **«Проблеми, з якими стикаються спортсмени у спорті вищих досягнень»** всебічно проаналізовано комплекс проблем, які тим чи іншим чином ускладнюють життя та діяльність спортсменів, задіяних у спорті вищих досягнень, включаючи олімпійський спорт. Аналіз здійснювали у два етапи.

На першому етапі розглядали фактори, що були актуальними у період виступів українських спортсменів у складі збірних команд СРСР на Олімпійських іграх (1952–1991 рр.). Виявилось, що ці проблеми залишились актуальними і після здобуття Україною державної незалежності. Узагальнивши інформацію про українських спортсменів, які виступали у складі збірних команд СРСР, ми виділили такі основні проблеми: труднощі у взаємовідносинах між спортсменом та тренером; недостатня кваліфікація тренера (професійні, педагогічні, організаційні та інші якості); неоптимальна побудова тренувального процесу, його стратегії і тактики; некваліфіковане, необ'єктивне чи тенденційне суддівство на національних та міжнародних спортивних змаганнях; захворювання, травматизм та їх наслідки; «навколоспортивні ігри» чиновників спортивних установ, включаючи формування збірних команд, забезпечення належних умов спортивної підготовки тощо; неякісні та застарілі інвентар та обладнання; нерациональний режим дня, відхилення від здорового способу життя, недостатньо збалансоване харчування; складнощі у поєднанні занять спортом з навчанням; використання допінгу та інших заборонених у спорті засобів та методів.

На другому етапі досліджено фактори, які стали актуальними для спортсменів України після 1991 р. Вони пов'язані з процесами протікаючими у світовому спорті вищих досягнень після активної комерціалізації та професіоналізації олімпійського спорту, а також обумовлені політичними, економічними та соціальними процесами, що відбувалися та відбуваються в Україні. До цих факторів ми віднесли: надмірне захоплення участю в комерційних та інших неосновних турнірах, що суперечить планомірній підготовці до головних змагань року (чемпіонату світу) або чотирирічного циклу (Олімпійських ігор); переїзд в іншу країну та зміна громадянства (відповідно і виступ у подальшому за іншу країну на міжнародних змаганнях); явища, пов'язані з глобалізацією, комерціалізацією і професіоналізацією олімпійського спорту; від'їзд до інших країн не тільки провідних спортсменів, а й деяких досвідчених тренерів; недостатнє фінансове і матеріально-технічне забезпечення спорту вищих досягнень, у тому числі і провідних спортсменів; залучення спортсменів у політичні кампанії, рекламно-комерційні та інші проекти.

Усі проблеми ми узагальнили та поділили на дві великі групи: перша – проблеми, обумовлені різними факторами, що впливають на спортсменів в самій

сфері спорту; друга – проблеми, що залежать від факторів, які діють на спортсменів поза сферою спорту.

До першої групи було віднесено наступне:

1. Проблеми, що виникають через складні взаємостосунки між спортсменом і його тренером чи тренерами збірних команд.
2. Проблеми, зумовлені нераціонально спланованою тренером (тренерами) підготовкою, включаючи надмірне її форсування, перенавантаження, недостатнє відновлення, неоптимальну групову підготовку.
3. Проблеми, пов'язані з «навколоспортивними іграми» чиновників та інших функціонерів спортивних відомств і тенденційністю спортивних суддів, а також необ'єктивною заміною в командах досвідчених спортсменів молодшими.
4. Негативні наслідки для здоров'я атлетів, викликані різними травмами і захворюваннями внаслідок впливу інтенсивних навантажень, передчасного відновлення тренувальної та змагальної діяльності після хвороби, через низьку якість спортивного інвентарю і обладнання, надмірну складність спортивних споруд тощо.
5. Проблеми, що виникають у спортсменів через використання тих чи інших заборонених засобів та методів.
6. Проблеми психологічного, соціального чи іншого характеру, що пов'язані зі спортивною самоідентифікацією внаслідок тривалої багаторічної концентрації інтересів спортсмена і його зусиль винятково на спортивній підготовці та змагальній діяльності.

Друга група включає:

1. Проблеми, що виникають через незадоволення спортсменів своїми житлово-побутовими умовами, фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням, а також через складні взаємовідносини зі спортивним керівництвом.
2. Проблеми, які породжуються політизацією спорту вищих досягнень і виникають через протистояння окремих держав та їхніх блоків на міжнародній арені.
3. Проблеми, що виникають через прояви таких негативних чинників, як расизм, військова агресія, тероризм.
4. Проблеми, що породжуються факторами, пов'язаними з комерціалізацією олімпійського спорту.
5. Проблеми, які є наслідком тенденційності та заангажованості засобів масової інформації.
6. Проблеми, пов'язані із залученням відомих атлетів до різних політичних кампаній, комерційних та інших акцій.
7. Проблеми, з якими спортсмени стикаються після завершення виступів у спорті вищих досягнень, у тому числі труднощі в отриманні повноцінної освіти і гідної роботи після закінчення спортивної кар'єри, труднощі в ході звикання до звичайного постспортивного життя тощо.

Фактори, які тим чи іншим чином впливають на життя українських спортсменів і їхню професійну (тренувальну і змагальну) діяльність в спорті вищих досягнень, мають різний характер: об'єктивний (у зв'язку зі специфікою виду

спорту, віку початку занять спортом та ін.), суб'єктивний (у тому, що стосується вибору виду спорту, травм і їх наслідків, а також причин, що змусили атлета завершити свою спортивну кар'єру, та ін.), об'єктивно-суб'єктивний (щодо кількості годин, що витрачаються спортсменом на тренувальну і змагальну діяльність, труднощів поєднання занять спортом з навчанням тощо).

У четвертому розділі «Поєднання спортивної та професійної кар'єри і адаптація спортсменів вищої кваліфікації до постспортивного життя», передовсім, акцентовано увагу на тому, що в умовах комерціалізації та професіоналізації сучасного олімпійського спорту об'єктивною необхідністю та усвідомленою реальністю стало виокремлення занять спортом на рівні вищих досягнень у самостійний вид професійної діяльності та, відповідно, формування професії «спортсмен».

У зв'язку з надмірними тренувальними та змагальними навантаженнями у спорті вищих досягнень, де спортсмен задіяний протягом 20–30 років та щорічно витрачає понад 1200–1500 годин на тренувальну та змагальну діяльність, формується спортивна ідентичність, яка стає центральною та, в подальшому, суттєво ускладнює адаптацію до постспортивного життя. Крім того, спортивна самоідентифікація може являти небезпеку для самого спортсмена. Наприклад, нерідко амбіції атлетів високого класу перешкоджають розвитку особистості і заважають належним чином поводитися у сім'ї, суспільстві, професійному середовищі.

Для полегшення адаптації спортсменів до постспортивного життя слід приділяти увагу отриманню повноцінної освіти. Очевидно, що діючому спортсмену, який має 10–12 тренувань на тиждень та велику кількість змагань (у тому числі за кордоном), важко поєднувати спортивну кар'єру з навчанням. Під час трудової діяльності у сфері, не пов'язаній зі спортом, професійному атлету важко конкурувати з тими, хто присвятив роки не спорту вищих досягнень, а отриманню належної освіти та практичних навичок, професійному вдосконаленню.

Як показали наші дослідження, що включали вивчення біографій понад ста відомих українських спортсменів (чемпіонів та призерів Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та ін.), сфера спорту має широкий спектр різних спеціальностей, де отримані в процесі спортивної кар'єри знання та навички слугують базисним надійним фундаментом для отримання спеціалізованої вищої освіти. У сучасному спорті вищих досягнень для підготовки висококваліфікованих спортсменів необхідною стає робота команди спеціалістів – тренерів, менеджерів, агентів, фізіологів, біохіміків, психологів, дієтологів, спортивних лікарів, реабілітологів, фізіотерапевтів, фахівців у сфері теорії і методики спортивної підготовки тощо, крім того в спорті необхідні спортивні журналісти, фотографи, судді, юристи та інші спеціалісти. Отже існує велика кількість суміжних професій, в яких глибокі знання особливостей спорту вищих досягнень надають значну перевагу для професійної діяльності. Під час навчання на відповідних спортивних факультетах атлетам легше поєднувати навчальний та тренувальний процеси, а вивчення теоретичних дисциплін закріплюється практичними навичками.

Адаптація спортсмена до постспортивного життя залежить від ряду факторів, які тим чи іншим чином пов'язані з причинами завершення кар'єри. Перш за все, постспортивна адаптація ускладнюється спортивною самоідентифікацією. У випадку, якщо спортсивна кар'єра раптово переривається (через серйозну травму, відрахування з команди, сімейні чи інші обставини), то різко й при цьому негативно змінюються взаємовідносини спортсмена у звичному для нього соціальному середовищі, і, як правило, він виявляється не готовий до нового життя, іншої професійної діяльності, через що виникають як фінансові труднощі, проблеми у сімейних взаєминах, так і психічна пригніченість через нереалізовані можливості у спорті вищих досягнень. Якщо спортсмен на певному етапі багаторічної підготовки усвідомлено приймає рішення про завершення спортивної кар'єри, то ситуація, зазвичай, складається та розвивається значно сприятливіше, супроводжується раціональними поведінковими реакціями, що полегшує атлету адаптацію до реалій постспортивного життя.

Гострі соціальні проблеми, що нерідко з'являються у спортсменів при поєднанні спортивної кар'єри з отриманням освіти та переході зі спорту вищих досягнень до постспортивного життя і трудової діяльності, в останні роки активно обговорюються та вирішуються в різних країнах на державному рівні. Крім того, актуальність цих проблем підтверджується їх розглядом і на міжнародному рівні – на олімпійських конгресах, у комісії Міжнародного олімпійського комітету, на засіданнях Європейського парламенту та ін.

На сучасному етапі виникла необхідність у створенні Комісії з антуражу атлетів МОК, яка займається питаннями взаємовідносин спортсмена з його оточенням (менеджерами, агентами, тренерами, медичним персоналом, вченими, спортивними організаціями, спонсорами, юристами, членами родини, друзями, колегами по спортивній команді тощо). Ця комісія ставить перед собою завдання забезпечити найбільш сприятливе оточуюче середовище для спортсмена. У різних країнах розробляються та реалізуються спеціальні програми, спрямовані на підтримку атлетів, які завершують спортивну кар'єру, та підтримку ветеранів спорту. Такі програми впроваджуються і в Україні за підтримки Національного олімпійського комітету України.

У п'ятому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» проаналізовано та узагальнено результати роботи, проведено порівняння з теоретичними даними в науковій і науково-методичній літературі. Наголошується на впливі інтенсивної професіоналізації та комерціалізації олімпійського спорту, які привели до росту популярності Олімпійських ігор, різкого підвищення їх політичної значущості та економічної могутності (О. К. Козлова, 2012; С. Н. Бубка, 2013; Т. К. Єсентаєв, 2016). Завдяки Х. А. Самаранчу було розроблено та успішно реалізовано програми співробітництва з найбільшими компаніями, які стали активними спонсорами МОК та заходів, що проходили за його підтримки (В. М. Платонов, 2015); найбільші телеканали включили популяризацію олімпійського спорту, трансляцію Олімпійських ігор у ряд пріоритетних та комерційно вигідних проектів (В. М. Платонов, Т. К. Єсентаєв, 2015); керівники та політичні лідери різних країн побачили в олімпійському спорті могутній інструмент

популяризації політики та демонстрації досягнень їхніх країн на світовій арені, розширення міжнародного співробітництва, консолідації та розвитку патріотизму націй, впровадження передових досягнень у різні сфери життя, відволікання дітей та молоді від впливу негативних проявів сучасного життя (В. О. Дрюков, Ю. О. Павленко, 2016; Т. К. Єсентаєв, 2016).

У різних країнах стала активно розвиватися професія «спортсмен», яка в багатьох випадках стала виключно прибутковою. У підготовку спортсменів поступово включилась велика кількість спеціалістів різного профілю – менеджерів, тренерів, лікарів, інженерів, представників різних галузей науки – теорії та методики підготовки спортсменів, фізіологів, біохіміків, фармакологів, психологів, економістів, юристів тощо. У результаті усіх цих змін процес підготовки до змагальної діяльності професійних спортсменів суттєво розширюється та ускладнюється (Д. А. Девіс, 2013; Н. Westerbeek, А. Nuhp, 2013), потребує значних часових затрат (В. М. Платонов, 2013), а також всебічної організаційно-управлінської, матеріально-фінансової, методичної, наукової та медичної підтримки (Ю. О. Павленко, 2012; Т. К. Єсентаєв, 2016).

Зрозуміло, що умови сучасного спорту ставлять особливі вимоги до способу життя спортсменів, вимагають значних зусиль у сферах організації, матеріально-технічного, фінансового, кадрового, медичного та наукового супроводу підготовки, пов'язані з виникненням у спортсмена багатьох проблем психологічного, емоційного, соціального характеру, включаючи проблеми отримання освіти, професійної та соціальної адаптації після завершення кар'єри, житлово-побутового, матеріального, сімейного та ін. характеру.

Усе це загостило увагу до формування так званого «оточуючого середовища», яке включає багато факторів, здатних як позитивно, так і негативно вплинути на спосіб життя спортсмена, якість його підготовки та змагальної діяльності. Доповнено фактори соціально-політичного та економічного (V. De Bosscher et al., 2013; L. Ferkins, M. van Bottenburg, 2013; Т. К. Єсентаєв, 2016), організаційно-управлінського (В. М. Платонов, 2013; Т. К. Єсентаєв, 2016), культурно-освітнього (С. Н. Бубка, 2013; М. М. Булатова, С. Н. Бубка, 2012; В. Houlihan, 2013) характеру.

Уперше показано роль Комісії з антуражу атлетів Міжнародного олімпійського комітету, метою якої є створення сприятливого оточуючого середовища (Н. П. Коваленко, 2015), включаючи взаємовідносини зі спортивними організаціями, спонсорами, тренерами, медичним персоналом, науковими співробітниками, юристами, агентами, сім'єю та іншими, хто здатен вплинути на стан та ефективність підготовки спортсмена. У нашому дослідженні на основі вивчення досвіду видатних спортсменів значно розширено поняття «оточуюче середовище» та доповнено інформацію про рівень впливу різних факторів на спосіб життя спортсменів, їхній психічний та емоційний стан, якість підготовки та участі у змаганнях (J. Mazanov et al., 2013; В. Sweetenham, 2013; В. Houlihan, 2013; J. Van Hoescke et al., 2013; Т. К. Єсентаєв, 2016).

Усі фактори вперше було систематизовано та класифіковано, у результаті чого, поділено на дві групи: проблеми, що знаходяться безпосередньо у сфері

спорту (стосунки у команді, між тренером та спортсменом, між особистим тренером та тренерами збірної команди, якість побудови тренувального процесу, медичного та наукового забезпечення, травматизм, принципи формування збірних команд, рівень суддівства, якість інвентарю та обладнання тощо), та ті, що знаходяться поза сферою спорту (отримання освіти, побутові умови, відносини з керівництвом спортивних організацій, з представниками засобів масової інформації, діяльність Всесвітнього антидопінгового агентства, фінансове, організаційне і матеріально-технічне забезпечення підготовки тощо).

Новизна нашого дослідження полягає у ретроспективному вивченні проблеми оточуючого середовища, починаючи з 1950-х років до сьогодні, що дозволило визначити їх роль залежно від етапу розвитку спорту вищих досягнень. Деякі з них набули значущості останнім часом, тоді як вплив більшості факторів залишається актуальним протягом багатьох років.

Розширено знання про проблематику, пов'язану з формуванням спортивної ідентичності (B. W. Brewer et al., 1993; D. Lavallee et al., 1997; H. Y. Li, 2006; A. Lally, 2007) і труднощами професійної та соціальної адаптації, що виникають у атлетів після завершення спортивної кар'єри. Уперше встановлено, що перехід спортсменів високого класу до постспортивного життя і трудової діяльності на сьогодні перетворився в одну з гострих соціальних проблем, вирішення якої залежить від усвідомлення її наявності та реалізації сукупності превентивних заходів протягом спортивної кар'єри.

Уперше вивчено питання поєднання спортивної кар'єри з отриманням освіти і підготовкою до трудової діяльності після завершення занять спортом. Акцентовано увагу на проблемах, що виникають у ході отримання спортсменами освіти та у подальшій трудовій діяльності після завершення занять спортом. Умови сучасного спорту вищих досягнень значно ускладнюють процес отримання якісної освіти і професійним спортсменам в подальшому важко конкурувати у професійній діяльності з тими, хто присвятив роки не спорту, а повноцінній освіті та набуттю практичних навичок (R. Naul, 1994; D. Lavallee et al., 2001; K. Taelman, 2013). Тому, за результатами нашого дослідження, найбільш раціональною виявляється орієнтація спортсменів на отримання освіти та трудову діяльність у сфері спорту і фізичного виховання, де на сьогодні існує широкий перелік спеціальностей, а набутий у процесі спортивної кар'єри досвід буде значною перевагою, до того ж не виникатимуть проблеми з адаптацією та спортсмени збережуть свій авторитет (С. Н. Бубка, 2013; Н. П. Коваленко, 2015).

ВИСНОВКИ

1. Головними фігурами в олімпійському спорті є спортсмени, причому не тільки в суто спортивних, а й в соціальних аспектах, оскільки саме вони своїми виступами створюють такі масштабні, захопливі й емоційні видовища, як спортивні змагання. Проте, при всьому цьому атлети є найбільш уразливими і найменш захищеними серед усіх, хто задіяний у спорті вищих досягнень (і перш за все – в олімпійському спорті). Саме тому спортсмени стикаються з дуже великою кількістю

різноманітних (не тільки суто спортивних, а й соціальних, економічних, психологічних та інших) проблем, які породжуються різними негативними факторами, що діють усередині сфери спорту і поза нею.

2. Фактори, що так чи інакше впливають на життя і професійну спортивну діяльність атлетів, задіяних у різних видах спорту вищих досягнень, мають або об'єктивний характер (у зв'язку зі специфікою виду спорту – вік початку занять спортом, вік завершення спортивної кар'єри тощо), або суб'єктивний (вибір виду спорту, травми і їхні наслідки, різні причини, що змушують атлета закінчити заняття спортом, тощо), або змішаний – об'єктивно-суб'єктивний характер (кількість годин, витрачених спортсменом на тренувальну і змагальну діяльність, питання поєднання занять спортом з навчанням та ін.).

3. Увесь великий комплекс багатогранних проблем, з якими стикаються спортсмени, задіяні в спорті вищих досягнень (включаючи олімпійський спорт), можна розділити на дві великі групи. Одна об'єднує проблеми, породжені факторами, які впливають на спортсменів всередині сфери спорту. А в іншу входять проблеми, що обумовлені факторами, котрі впливають на спортсменів ззовні сфери їх тренувальної і змагальної діяльності.

4. Різноманітні чинники, що впливали і впливають на спортсменів України, задіяних у спорті вищих досягнень (включаючи олімпійський спорт), класифіковані залежно від історичного етапу. До першого етапу віднесено чинники, які були актуальними в цій сфері в період 1952–1991 рр. (тобто з першого для спортсменів СРСР, у тому числі і українських атлетів, виступу на олімпійській арені в Гельсінкі на Іграх XV Олімпіади 1952 року – і до розпаду СРСР у 1991 році) і зберегли свою актуальність після здобуття Україною державної незалежності. На другому етапі аналізувалися фактори, що стали актуальними для спортсменів нашої країни в незалежній Україні (1991 і до сьогодні) як у зв'язку з різноманітними процесами, що відбувалися в цей період у світовому спорті вищих досягнень (перш за все в олімпійському спорті), так і з політичними, соціальними, економічними та іншими процесами в самій країні, в тому числі у вітчизняному спорті вищих досягнень та в різних суміжних з ним сферах.

5. До першого етапу належать фактори, які були актуальними для радянських (в тому числі українських) спортсменів в 1952–1991 рр. і залишилися актуальними і нині, а саме: взаємини спортсмена з тренером, недостатня професійна кваліфікація тренера, його педагогічні та організаційні здібності, риси характеру; неоптимальна побудова тренувального процесу, зайве форсування спортивної підготовки, перевантаження та ін.; некваліфіковане і тенденційне суддівство спортивних змагань, «нарколоспортивні ігри» спортивних чиновників та інших функціонерів, їх упереджене і несправедливе ставлення до спортсменів; травматизм і його наслідки; незадовільні умови проведення тренувальних занять, неякісні та застарілі спортивні снаряди, інвентар та обладнання, складні спортивні споруди; незбалансоване харчування, нерациональний режим дня, порушення правил здорового способу життя; використання допінгу й інших заборонених у спорті засобів і методів; проблеми, що породжуються труднощами поєднання тренувальної та змагальної діяльності з навчанням і т.д.

6. На другому етапі виділено чинники, які стали особливо актуальними для українських атлетів у період з 1991 року і нині, а саме: надмірне захоплення спортсменів участю в комерційних турнірах, що шкодить планомірній олімпійській підготовці; зміна громадянства – з переїздом з України в інші держави і виступом за них на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та інших міжнародних змаганнях – і інші явища, пов'язані з глобалізацією сучасного світу, комерціалізацією олімпійського спорту; збільшення тенденції до переходу спортсменів з «любителів» у «професіонали» (в тих видах спорту, де зберігається такий поділ, наприклад, у боксі); від'їзд за кордон не тільки відомих українських спортсменів, а й ряду досвідчених українських тренерів; незадовільне фінансове і матеріально-технічне забезпечення вітчизняного спорту вищих досягнень, в тому числі і провідних українських спортсменів, чиї умови життя і професійної спортивної діяльності, зазвичай, далекі від належних; нерідке залучення українських спортсменів до політичних кампаній, бізнес-проектів та інших різних комерційних акцій.

7. В умовах великих обсягів високих навантажень у тренувальній та змагальній діяльності спортсменів, задіяних у сучасному спорті вищих досягнень (включаючи олімпійський спорт), і, що особливо актуально, за значної його професіоналізації і комерціалізації, виділення занять спортом у вид професійної діяльності і формування відповідної професії «спортсмен» стало об'єктивною необхідністю й усвідомленою реальністю цієї сфери. Протягом останніх декількох десятиліть у різних олімпійських видах спорту було переконливо показано, що спортсмени можуть прогресувати протягом ряду років після виходу на рівень вищих спортивних досягнень і ще багато років зберігати конкурентоспроможність на олімпійській і світовій аренах.

8. До числа основних проблем, з якими стикається атлет вищої кваліфікації, який завершує або закінчив спортивну кар'єру, належить його сформована спортивна ідентичність: він сприймає себе винятково в ролі спортсмена, який входить до тієї соціальної групи, в яку атлет входив протягом багатьох років своєї тренувальної та змагальної діяльності в спорті вищих досягнень. Оскільки для більшості висококваліфікованих атлетів (особливо – видатних) їхня спортивна ідентичність є центральною, то її неминуче розмивання і втрата після завершення спортивної кар'єри створюють для спортсмена гостру психосоціальну проблему, серйозно утруднює йому перехід до нового – постспортивного – життя.

9. У ході підготовки спортсменів високого класу до життя після завершення занять спортом, особлива увага звертається на отримання повноцінної середньої і вищої освіти під час спортивної кар'єри і оптимальне її поєднання зі спортивною кар'єрою. При цьому висококваліфікованим діючим спортсменам часто важко поєднувати активну багаторічну тренувальну і змагальну діяльність з процесом отримання належної освіти і подальшою успішною трудовою діяльністю в тій чи іншій сфері, й складно конкурувати на ринку праці з людьми, які присвятили ці роки не спорту вищих досягнень, а різнобічній базовій і фаховій освіті, виробничій практиці і тривалій трудовій діяльності.

10. Найважливішим питанням, що стосується отримання спортсменом освіти і планування подальшої трудової діяльності (професійної кар'єри), є правильний вибір професії та спеціальності. Як показує проведений аналіз, спортсмену практично не вдається гармонійно поєднувати отримання повноцінної освіти з успішною спортивною кар'єрою. Рівень знань і професійних навичок, отриманих у ВНЗ студентом-спортсменом, через об'єктивні причини виявляється в кращому випадку на мінімально допустимому рівні, який явно нижчий, ніж у тих студентів, які не були обтяжені багатогодинними щоденними заняттями спортом і могли приділяти навчанню значно більше сили і часу. У той самий час, як показало проведене нами вивчення біографій понад ста відомих спортсменів – переможців та призерів Олімпійських ігор і чемпіонатів світу з різних видів спорту, є сфера професійної діяльності (з дуже широким переліком спеціальностей), в якій спортивна кар'єра й отримані в її процесі знання, навички та досвід складають потужний фундамент для отримання спеціальної вищої освіти, служать, як правило, гарантією працевлаштування і ефективної трудової діяльності. Ця сфера – сучасний спорт, який постійно розвивається як самостійна галузь професійної діяльності, що вимагає фахівців різного профілю.

11. Адаптація спортсмена до нових умов життя після завершення спортивної кар'єри залежить від багатьох причин. Вимушене або незаплановане її припинення (через серйозну травму, в зв'язку з відрахуванням з команди тощо) вкрай ускладнює перехід атлета до нового для нього постспортивного життя, спричиняючи зміни у звичному для нього соціальному середовищі, психічну пригніченість через невикористані можливості в спорті, невідповідність до нової професійної кар'єри, фінансові ускладнення, проблеми у сімейних стосунках тощо. Інша ситуація виникає, коли атлет на тому чи іншому етапі багаторічної підготовки свідомо завершує свою спортивну кар'єру. Таке його рішення супроводжується посиленням відчуттям самоефективності і раціональними поведінковими реакціями, що полегшує атлету перехід до нового способу життя.

12. В останні роки з боку Міжнародного олімпійського комітету і національних олімпійських комітетів різних країн посилилась увага до необхідності розробки методології і спеціальних програм підтримки колишніх спортсменів і спортсменів, які завершують спортивну кар'єру. Програму адаптації колишніх спортсменів, орієнтовану на їх участь у соціальному житті і надання їм підтримки в освіті і працевлаштуванні, протягом ряду років реалізує і Національний олімпійський комітет України.

Подальші дослідження будуть присвячені вивченню необхідності багаторічного перебування у сфері спорту вищих досягнень великої кількості спортсменів, які не мають реальних перспектив для досягнення результатів міжнародного рівня, їх соціального і морально-психологічного стану, перспектив постспортивної кар'єри; поглибленим дослідженням, спрямованим на оптимізацію способу життя, спортивної та освітньої діяльності спортсменів протягом багаторічної кар'єри, що забезпечують їх різнобічний розвиток, життєві та професійні перспективи після завершення спортивної кар'єри.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Роботи, в яких відображено основні наукові результати дисертації

1. Коваленко Н. Проблемы, с которыми сталкиваются спортсмены в спорте высших достижений / Наталья Коваленко // Наука в олимпийском спорте. – 2015. – № 1. – С. 71–83. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus).

2. Коваленко Н. Объективные и субъективные факторы, влияющие на жизнь и профессиональную деятельность спортсменов Украины / Наталья Коваленко // Наука в олимпийском спорте. – 2015. – № 3. – С. 64–68. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus).

3. Коваленко Н. Негативні фактори, які впливають на відомих спортсменів у спорті вищих досягнень / Наталія Коваленко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 3. – С. 104–109. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus).

4. Коваленко Н. Проблемы спортсменов, связанные с их социальной самоидентификацией, трудностями в получении полноценного образования и необходимостью адаптации к обычной жизни после окончания спортивной карьеры / Наталья Коваленко // Наука в олимпийском спорте. – 2015. – № 4. – С. 74–87. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus).

5. Коваленко Н. Сучасні проблеми спортсменів України у спорті вищих досягнень / Наталія Коваленко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 4. – С. 12–16. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus).

Опубліковані роботи апробаційного характеру

6. Коваленко Н. Роль оптимального выбора спортсменами профиля вуза для последующей успешной профессиональной трудовой деятельности [Електронний ресурс] / Наталья Коваленко // Молодь та олімпійський рух : зб. тез доп. VIII Міжнар. наук. конф., 10–11 верес. 2015 р. – К., 2015. – С. 243–244. – Режим доступу : http://www.uni-sport.edu.ua/sites/default/files/zbimyk_materialiv_04.08.2015_1.pdf

7. Коваленко Н. Социальная самоидентификация спортсменов в спорте высших достижений [Електронний ресурс] / Наталья Коваленко // Молодь та олімпійський рух : зб. тез доп. IX Міжнар. наук. конф., 12–13 жовт. 2016 р. – К., 2016. – С. 408–409. – Режим доступу : http://www.uni-sport.edu.ua/sites/default/files/foto_legk_atletics/legk_2012/zbimyk_tez_2016_11.pdf

АНОТАЦІЇ

Коваленко Н. П. Спортсмен в умовах професіоналізації та комерціалізації спорту вищих досягнень. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. – Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2016.

У дисертаційній роботі проаналізовано вплив сучасних умов професіоналізації та комерціалізації спорту вищих досягнень, включаючи олімпійський спорт, на кар'єру спортсменів та їх оточуюче середовище. Охарактеризовано роль та місце спортсмена в сучасному спорті та соціальному житті.

Ретроспективний аналіз біографій провідних спортсменів України (починаючи з 1950-х років) дозволив виявити проблеми та труднощі, що виникають у атлетів високого класу під час та після завершення спортивної кар'єри, узагальнити їх та класифікувати. Розширено поняття «оточуюче середовище» спортсмена та уточнено фактори, які до нього входять, а також представлено у вигляді цілісної системи чинники ризику, що впливають на ефективність тренувальної та змагальної діяльності атлетів. Здійснено всебічний аналіз проблем, що породжуються формуванням спортивної ідентичності у спортсменів, а також пов'язаних з отриманням освіти під час занять спортом та адаптації спортсмена після завершення спортивної кар'єри до нових умов життя і професійної діяльності.

Ключові слова: спортсмен, професіоналізація, комерціалізація, олімпійський спорт, спорт вищих досягнень, антураж спортсмена.

Коваленко Н. П. Спортсмен в условиях профессионализации и коммерциализации спорта высших достижений. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.01 – олимпийский и профессиональный спорт. – Национальный университет физического воспитания и спорта Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена актуальной проблеме влияния профессионализации и коммерциализации спорта высших достижений на способ жизни и окружающую среду спортсмена. Акцентировано внимание на том, что, хотя спортсмены и являются главной фигурой в спорте, однако они наиболее уязвимы и наименее защищены (особенно в олимпийском спорте). Поэтому проведено детальное изучение, обобщение и анализ проблем спортивного, социального, экономического и психологического характера, которые порождаются различными негативными факторами, действующими внутри сферы спорта и вне ее.

Обобщение взглядов спортсменов на изучаемую проблему позволило разделить факторы окружающей среды на две основные группы: факторы, находящиеся собственно в системе спорта – взаимоотношения между спортсменом и тренером, взаимоотношения личного тренера и тренера сборной команды, качество построения тренировочного процесса, медицинского и научного обеспечения, травматизм, справедливость комплектования сборных команд, уровень судейства, взаимоотношения в команде, качество инвентаря и оборудования, возможность тренироваться в условиях среднегорья, конкурентная среда в подготовке и др.; факторы, находящиеся вне сферы спорта – совмещение занятий спортом с образованием, жилищно-бытовые условия, отношения с руководством спортивных организаций, деятельность Всемирного антидопингового агентства, финансовое, организационное и материально-техническое обеспечение подготовки, отношения с представителями средств массовой информации.

Кроме того, все факторы, которые порождают те или иные проблемы или трудности для спортсменов, рассматривались в ретроспективном ключе. Анализировались два исторических этапа: 1952–1991 гг. (с первых для спортсменов СССР, в том числе и украинских атлетов, Игр XV Олимпиады 1952 г. – и до распада СССР) и с 1991 г. до настоящего времени (выступления украинских атлетов в период независимости Украины). В первом периоде выделены проблемы взаимоотношений спортсмена с тренером; недостаточной профессиональной квалификации тренера; тенденциозного судейства; «околоспортивных игр» спортивных чиновников; травматизма и его последствий; неудовлетворительных условий проведения тренировочных занятий, качества инвентаря и оборудования; несбалансированного питания, нерационального режима дня, отступления от здорового образа жизни; использования допинга и других запрещенных в спорте средств и методов; проблемы, порождаемые сложностями совмещения тренировочной и соревновательной деятельности с учебой и т.д. Эти проблемы не потеряли актуальности и во втором этапе, но к ним добавились другие: излишнее увлечение участием в коммерческих турнирах в ущерб планомерной подготовке; смена гражданства спортсменами; отъезд за рубеж не только спортсменов, но и ряда опытных тренеров; расширившийся переход спортсменов из «любителей» в «профессионалы»; неудовлетворительное финансовое и материально-техническое обеспечение спорта высших достижений; нередкое вовлечение спортсменов в политические кампании и др.

Рассмотрены проблемы совмещения спортивной карьеры с образовательной. Установлено, что высококвалифицированным действующим спортсменам зачастую трудно совмещать многолетнюю тренировочную и соревновательную деятельность с процессом получения надлежащего образования и последующей успешной трудовой деятельностью и сложно конкурировать на рынке труда с людьми, посвятившими эти годы не спорту высших достижений, а разностороннему образованию и производственной практике. Для спортсменов высокого класса рекомендуется получать образование в сфере спорта и физического воспитания, где существует множество разнообразных профессий, а полученный в тренировочной и соревновательной деятельности опыт составляет мощный фундамент для получения специального высшего образования, служит, как правило, гарантией трудоустройства и эффективной трудовой деятельности. Значительное внимание уделено спортивной идентичности, которая после завершения занятий спортом неизбежно размывается, что создает для спортсмена острую психосоциальную проблему, серьезно затрудняющую адаптацию к постспортивной жизни.

Результаты исследований расширили представления об окружающей среде подготовки спортсмена и легли в основу программ Национального олимпийского комитета Украины и его отделений, национальных федераций, Министерства молодежи и спорта, олимпийского учебно-тренировочного центра Конча-Заспа по улучшению окружающей среды спортсмена, получению образования спортсменами, адаптации к постспортивной жизни, усилению ответственности окружения атлета за создание надлежащих условий для тренировочной деятельности и внутрине тренировочной и соревновательной среды.

Ключевые слова: спортсмен, профессионализация, коммерциализация, олимпийский спорт, спорт высших достижений, антураж спортсмена.

Kovaienko N. P. Athlete in terms of professionalization and commercialization of high performance sport. – A manuscript.

Dissertation for scientific degree of Candidate of Sciences in Physical Education and Sport in speciality 24.00.01 – Olympic and professional sport. – National University of Physical Education and Sport of Ukraine, Kyiv, 2016.

The following issues were analyzed in the dissertation: impact of current conditions of professionalization and commercialization of high performance sport, including Olympic sports, on athletes' career and their environment. The role and place of athlete in modern sport and social life were described.

A retrospective analysis of the biographies of leading Ukrainian athletes (since 1950) revealed the problems and difficulties that arise for top athletes during and after active sports career, summarized and classified them. The notion of "environment" was expanded, the factors that it includes were specified and the risk factors that influence the effectiveness of training and competitive activity of athletes were presented as an integrated system. There was carried out comprehensive analysis of the problems arising from the formation of athletes sports identity, as well as relating to education while going in for sports and athlete's adaptation after sports career to new life conditions and professional activity.

Keywords: athlete, professionalization, commercialization, Olympic sport, high performance sport, athlete's entourage.

Підписано до друку 26.04.2017 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 41.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua